

Feminist Araştırmalarda Etiğin Merkezi Konumu

Ethics at the Core of Feminist Research

Gözde Aynur Mirza*

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada etik, araştırma yönteminin merkezi konumunda yer alması bağlamında feminist araştırmalara odaklanılarak ele alınmıştır.
- Etik, belirlenmiş kodların uygulanmasının beklendiği denetleyici bir rehber olma özelliği taşımasının yanı sıra araştırmayı niteleyen ve araştırmacının dönüşümünü de mümkün kılan bir düşünme ve hareket alanı olarak görülmelidir.
- Feminist araştırmalarda etik, saha içi ve saha dışındaki güç ilişkilerinin ayırt edilmesine ve aşılmasına yönelik bir perspektif sunar.
- Feminist araştırmaların dönüştürücü yönü, etik boyutun önemini altını çizdiği gibi ilişkili yeni soruların üretilmesi açısından önemlidir.
- Etik dikkatin sağladığı perspektif, sahip olduğu diyalojik bağlam üzerinden, veri üretim sürecinde sahadaki gerçekliğin ortaya çıkarılmasında hayati bir rol üstlenmektedir.

Öz: Sosyal bilimsel araştırmaların merkezi konumunda yer alması dolayısıyla çok önemli bir yere sahip olan etik, araştırmaların her bir aşamasında ilişkili bilimsel disiplinin belirlediği kodlarla birlikte bizzat araştırmacı tarafından dinamik bir biçimde dikkate alınması gereken bir boyutu ortaya koyar. Etik, sosyal gerçekliğin doğası gereği bağlamsallığın göz önünde bulundurulduğu, felsefi köklerinin canlı tutulduğu bir faaliyet alanıyla ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda etik boyut, kavramın tam anlamıyla işaret ettiği uygun, zararsız olanın hedeflendiği bir ilerleyişte, belirlenmiş etik kodların rehberliğinde ve bu kodların birebir dikkate alındığı ancak aynı zamanda araştırmacının kendisini çok yönlü bir sorgulama eylemine yönelten bir çerçevede kavranmalıdır. Bu yaklaşım, etiği sıklıkla görüldüğü üzere araştırmacının teknik bir boyutu olmaktan çıkaracaktır. Bu bakış açısı, durağan olmayan ve farklı katmanlara sahip sosyal gerçekliği hem tam anlamıyla kavramak hem sosyal gerçekliğin üreticisi olan bireyler ve toplulukların herhangi bir zarara maruz kalmamasını sağlamak açısından önemli olduğu gibi doğru yöntemin ne olması ve nasıl işlemesi gerektiğine de ışık tutar. Özellikle feminist araştırmalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve bağlantılı olarak farklı tipteki eşitsizlik hallerine odaklanmaları ve aynı zamanda dönüşümü hedeflemeleri dolayısıyla etik boyut açısından yeni bir alan açar. Bu alan, feminist araştırmalarda etiğin hayati bir önemi olduğunu ortaya koyduğu gibi özellikle saha çalışması aşamasında etiğe yönelik yeni sorular üretmek açısından dikkate alınmalıdır. Araştırma katılımcılarının sesinin tam anlamıyla, öznelliklerinin ve kendilerini kuşatan hegemonik yapının çözümlenerek duyulabilmesi ancak etiğin tüm boyutlarının göz önünde bulundurulmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda, feminist araştırmalarda etik boyutun kazandırdığı

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, gozdemirza@gmail.com.

ORCID: 0000-0001-6640-417X.

dönüştürücü perspektif, çeşitli ihlalleri önlemesinin dışında toplumsal gerçekliğin farklı katmanlarını açığa çıkarması dolayısıyla feminist yaklaşımının özüyle birebir ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Feminist Araştırma, Etik, Yöntem, Saha Çalışmaları.

Highlights:

- This study addresses the topic of ethics, with a focus on feminist research in the context of its centrality to research methodology.
 - Ethics should be regarded as a field of reflection and action that qualifies the research and facilitates the transformation of the researcher, as well as being a supervisory guide whereby the application of specified codes is expected.
 - The concept of ethics in feminist research provides a framework for identifying and addressing power dynamics within and beyond the research domain.
 - The transformative aspect of feminist research is important in terms of generating new related questions as well as underlining the importance of the ethical dimension.
 - The perspective provided by ethical attention, through its dialogical context, is of vital importance in revealing the reality in the field during the data production process.
-

Abstract: Ethics occupies a crucial position in social scientific research. It must be considered dynamically by the researcher at each stage of the scientific research process, in conjunction with the ethical codes established by the relevant scientific discipline. Ethics should be associated with a field of activity in which contextually is taken into account due to the nature of social reality its philosophical roots are kept alive. In this context, the ethical dimension should be comprehended in a progress that aims for the appropriate, harmless, which the concept literally points to, under the guidance of the determined ethical codes and in a framework that takes these codes into account one-to-one, but at the same time directs the researcher to a multi-faceted questioning action. This would render ethics a less technical aspect of research, as it is frequently perceived to be. This perspective is important in terms of both fully grasping the social reality, which is not static and has different layers, and ensuring that individuals and communities, who are the producers of social reality, are not exposed to any harm, as well as shedding light on what the right method should be and how it should work. Feminist research, in particular, introduces a new field in terms of the ethical dimension, as it focuses on gender inequality and the various forms of inequality and at the same time aims at transformation. It demonstrates the significance of ethics in feminist research and represents an area to be given due consideration with regard to the generation of new questions pertaining to ethics, particularly during the fieldwork. It is only possible for the voices of research participants to be fully heard by analysing their subjectivity and the hegemonic structure surrounding them if all dimensions of ethics are taken into consideration. The transformative perspective of ethics is directly related to the essence of the feminist approach, as it prevents various violations and reveals different layers of social reality.

Keywords: Feminist Research, Ethichs, Methodology, Fieldwork.

Summary

Ethics plays a crucial role in social scientific research as the method is inherently incapable of functioning independently of ethics due to the dynamic and living nature of social reality. It identifies the aspect that should be taken into consideration throughout the research process,

particularly in qualitative research. Ethics, which problematises the appropriateness of values in relation to others, serves to guide researchers within the context of the diverse codes established in various scientific disciplines. Consideration of various dimensions of ethics facilitates a heightened attentiveness and sensitivity that transcends the established ethical codes, as it surfaces the conflicts about what is and is not appropriate at each stage of the research.

Qualitative research, where attentiveness to ethics is crucial, is particularly shaped by the dialogical character of the field. It creates a space in which the dynamic relationship between the research participant and the researcher is acknowledged, enabling the voice from the field to be heard. This also enables the position of the researcher and the researched phenomena to be questioned in terms of power relations and hierarchical dimension. Women's studies and feminist research, founded upon objections to inequalities, should be given due consideration in terms of their connection with ethics. Field data is not independent of the hierarchical context of the experiences of researchers and women, cultural content, the policies that characterise the period, and similar elements. Hierarchical organisation is primarily manifested in gender inequality. However, formalisation and categorisation of the indicators and internalisations that problematise gender inequality based on the definition of the problem hinders the comprehension of this inequality in its entirety. At this point, ethics transcends the mere requirement for implementation and subsequent abandonment.

Ethics' conception of values and their appropriateness intersects with the feminist approach's focus on eliminating inequalities and problematising values. Therefore, transformative feminist approach is in exact alignment with the context set forth by ethics. Feminist research stands out by distancing itself from a value-neutral conception of research, that is, the myth of objectivity affirmed by the positivist approach. This prompts the question of the possibility of conducting a research study that excludes the influence of values. Inclusion of values is essential in feminist approach aiming to create a transformation. It not only facilitates a radical questioning and transformation of the structural causes of gender inequality, but also contributes to the enrichment of discussions and progress in ethics.

In addition to the data and results of research and studies on women's issues, the process of data production shaped by the difficulties experienced during fieldwork, observable and unobservable ethical barriers, the problems encountered by those conducting women's studies in an academic environment that produces its own inequalities, and questions about how a memory formed by hegemonic language and understanding characterises research, are also instructive. The ethical problems framework plays a pivotal role in shaping the dialogical context of the field,

particularly when viewed through the lens of transformative feminist theory. Therefore, it is crucial to acknowledge that feminist understanding is inextricably linked to ethics, reconstructed and rediscovered on a continual basis, as transformative feminist perspective is inherently ethical in nature, thereby reinforcing and deepening ethics.

Giriş

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarında etik konusu, üzerinde yeteri kadar durulmayan alanlardan biridir. Ancak kadın çalışmalarının etik boyutu, araştırma yönteminin doğru işleme açısından olduğu gibi toplumsal cinsiyet asimetrisine dair farklı katmanları farklı perspektifler aracılığıyla açığa çıkarma olanağı sağlaması açısından da çok önemlidir. Bu makale, söz konusu yaklaşım ekseninde, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve etik ilişkisinin dinamik ve organik bağlantısını ortaya koymaya odaklanmaktadır. Etik, hem bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kadının eşitsiz konumlandırılışı açısından hem de kadın çalışmalarında yöntem açısından sorunsallaşan bir alan olarak farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Kadın çalışmalarının farklı sorun alanlarında ürettiği bilginin, saha çalışmalarının verileri ile oluştuğunu düşünürsek tam da etik boyuta yönelik dikkatin öne çıkarılması gerektiği ifade edilmelidir. Etik boyutun öne çıkması, sahanın sesine kulak veren ve katılımcıların deneyimi kadar araştırmacının deneyimini de araştırmanın önemli bileşenlerinden kılmaya açık olan bir bakış açısıyla bağlantılıdır. Farklı sorun alanlarının kendinden menkul hikâyelerle nasıl cisimleştiği, bir diğer ifadeyle, toplumsal cinsiyet asimetrisinin açık ya da örtük nedenlerinin ve sonuçlarının nasıl hayatlarda bu hikâyelere yansıdığı, hem bu hikayelerin öznelinin zarar görmemesini sağlamak hem de sahadan sağlıklı bilgi üretimi yapmak açısından önem taşımaktadır.

Araştırma yöntemi açısından baktığımızda etik, araştırmanın her bir aşamasında uyulması gereken belirlenmiş ilkeler ve kodların dikkate alınmasıyla ilişkilidir. Etik kodlar, araştırmacıların çalışmayı planladıkları kişilerle ve sahayla ilişkilerini düzenlemek üzere hazırlanmıştır (Flick, 2009, 54). Araştırma sürecini oluşturan çok sayıda unsurdan biri olarak görülen etik, gerçekte araştırmanın tüm işleyişini kapsayan merkezi bir konuma sahiptir (Edwards ve Mauthner 19. Akt. Mirza 55). Bu anlamda etik, teknik bir ayrıntı olmaktan ziyade, kuramı ve yöntemi belirleyen yönüyle öne çıkarak bilimsel araştırmaların tüm aşamalarını niteler. Bu bağlamda etiğin, bilimsel araştırmalarda uyulması beklenen ilkelerden ibaret görülemeyeceğinin, araştırmanın yalnızca niteliğini değil, kaderini de belirleyecek bir kapsamda ele alınmasının önemli olduğu, altı çizilmesi gereken bir konudur.

Etik yöntemden ayrılamaz, hatta yöntemi belirleyen bir unsurdur. Araştırma sürecinde yaşanan kırılmalar veya dönüşümler/durumlar etiğin araştırmadan ayrılamaz yanını ortaya

koymaktadır. Bunu böyle kılan, niteliksel saha çalışmalarının ilerleyişinde sahadan üretilen verinin içeriğine bağlı olarak araştırma sorusunun ya da amacının değişmeye açık olmasıdır. Araştırmanın ilerleyişindeki değişimi mümkün hale getiren hatta kucaklayan, iyi planlanmış, ancak yönlendirici olmayan niteliksel araştırmalar (Kümbetoğlu, 2005, s.46), etik kaygılar ve ilkelerle donanmış bir biçimde araştırmasını yürüten ve sahaya böyle bir perspektiften bakan araştırmacı için tam da sahadaki gerçekliği anlamak üzere zemin sağlar. Öyle ki, araştırmanın yönünün değişebilmesi tam da araştırmanın niteliksel kuruluğu açısından uygunluğunu anlatır. Bu anlamda araştırma katılımcılarına, uzak ve izole değil de aksine devingen bir yapıya sahip olduklarına yönelik keşifle beraber, zaten sahip oldukları aktif rol teslim edilmiş olur. Araştırma katılımcılarının varlıklarıyla vücut bulan bu aktif rolün, etik kaygılar açısından büyük önem taşıyan bir denetleme mekanizması olarak da işlevselleştiği düşünülse de altı çizilen durum, denetlemenin keskin sınırlarından ve pozitivist yaklaşımdan beslenen objektif bir kavrayış içine konumlanmış mekanikliğinden uzaktadır. Etiğe dair unsurlar, araştırma katılımcılarıyla iletişimimizin niteliği, kimlerle iletişimde olduğumuz, onlara anlattıklarımızın ne olduğu, saha araştırması yapma nedenimizi nasıl açıkladığımız ve elde ettiğimiz verilerle ne yapacağımız sorularını yanıtlamakla bağlantılıdır (Jackson, 1987, sf.259). Bu anlamda etiğe dair kurallar dizgesi olarak tanımlayabileceğimiz etik kodlar önem taşımaktadır. Etik kodlar, rehberlik sağlaması açısından önemli olmakla birlikte etik davranış, nihayetinde araştırmacının kendisiyle bağlantılıdır (Neuman, 2014, s.145). Denilebilir ki etik kodların uygulanması, araştırmacının çok katmanlı sorgulamaları bilimsel bir dikkatle olduğu kadar samimiyetle yapması ve dürüstlüğü ile ilişkili olarak mümkün olur.

Etik ve Araştırma Etiği zerine

Etik, ncelikli olarak değerlerle ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle etik kavramından söz ettiğimiz anda değer ve değerlerle ilgili tartışma alanına da girmiş oluruz. Özellikle araştırma etiği açısından değerlendirdiğimizde, etiğin değer kavramı üzerine kurulması, doğru ve yanlışın başkalarının da dikkate alındığı bir perspektiften uygunluğunun gözetilmesi meselesini gündeme getirir. Bu çerçevede etik, aynı zamanda meşruiyetle ilgilidir. Dolayısıyla etik ve değer ilişkisi, ahlaki davranış açısından bir düşünme aracı sağlar ve araştırmacının bir ikileme karşı karşıya kalması halinde neyin doğru, neyin yanlış olabileceğini düşünmesine yarayan bir perspektif oluşturur (Wiles, 2013, s.13). Doğrunun, yanlışın ve bu bağlamda uygun olanın ne olduğuna dair oluşan sorular, kimi zaman da araştırma sürecindeki çatışmalarda kendisini gösterir.

Araştırma etiği, genel anlamıyla bilimle sınırlı soyut bir alan olmakla kalmayıp genel ahlak ilkelerinin yansımısını oluşturur ve bilimin doğası gereği değişmez değildir (TÜBA Bilim Etiği Komitesi, 2002 s.43). Öte yandan, sosyal araştırmalarda etik, önemli olduğu kadar belirsizliklerle

de dolu bir alan yaratır (Mirza, 2022, s.56). Belirsizlikler, hem etik ilkelerin zaman içinde değişmesi yani yeni ilkelerin oluşuyor olması hem de saha çalışmalarının canlı, durağan olmayan ve standart ilkelere indirgenemeyecek doğasıyla bağlantılıdır. Diğer yandan, belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve değerlerle, uygunlukla ilgili netliğe ulaşmak üzere belirlenen kriterler ve ilkeler araştırmacı açısından bir rehber işlevi görmektedir. Belirlenen kriterler ve etikle ilgili oluşturulan çerçeve, net yanıtlar sunmaktan ziyade uygun ve savunulabilir bir eylem aracının ne olabileceğine ilişkin bir değerlendirme aracı olarak önem taşır (Wiles, 2013, s.13).

Sosyal bilimsel araştırmalarda etiğe ilişkin perspektifi ortaya koyması bakımından dikkate alınan net unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar, tarihi klinik tıp araştırmalarına dayalı, araştırma etiği kapsamında genel anlamda farklı ülkeler ve bilimsel disiplinler tarafından benimsenmiş beş ana noktaya işaret eder. Bu ana noktalar araştırmacının gerçeği arama ve yansıtma hakkı, kamunun bilgi edinme hakkı gibi önemli konuların hayatiyetine vurgu yapar. Ayrıca en az bir o kadar önemli olan bireyin mahremiyet ve güvenlik hakkını, bireyin onay verme ve onayı geri çekme hakkını ve araştırmacının rolünün sorgulanmasını içerir (Kümbetoğlu, 2005, s.174-175). Bu sıralananlardan da görüleceği üzere, etik ilkeler, kamu, araştırmacı, araştırmaya katılan birey açısından önem taşıyan ve birden çok boyuta sahip olduğu düşünülmesi gereken ilkelere, zarar vermeme, faydalılık ve tüm araştırma katılımcılarının refahını, güvenliğini, mahremiyetini vurgulayan noktalar, etiğe ilişkin güncel rehberlerde de öncelikli sıradadır (Iphofen, s.12). Bu unsurların önceliğini, kimi zaman çeşitli çatışmalar söz konusu olsa da bilimsel bilgi üretiminin ve araştırma katılımcılarının haklarının gözetilmesi belirler (Mirza, 2022, s.56). Bu çatışma hali, yani bilimsel bilgi üretimini hedefleyen ilerleyişle kaynak kişilerin haklarının çelişmesi, kimi zaman açık ve nettir. Bu noktada araştırmacının yapacağı seçim, etiğin temel ve yaygınlıkla bilinen ilkelerinden oluşan pusulanın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Elbette pusula, birincil olarak katılımcıların olası bir riskle karşı karşıya kalması ve araştırma nedeniyle zarara uğramaya açık olması durumunda araştırmanın sonlandırılması gerektiğini açıklıkla gösterir. Diğer yandan, araştırmacının kısa süreli toplumsal etkileri ve yanı sıra uzun erimli etik yansımaları irdelemesi büyük önem taşır (TÜBA Bilim Etiği Komitesi, 2002, s.45). Bu noktada, yararlı-zararlı gibi kavramlar evrensel bir çerçevede tanımlanabilmelerinin yanında, kültürel ve tarihsel açıdan farklı karşılıkları da ortaya koyar. Yararlı olanın, her türlü tarihsel koşula bağlı olarak aynı toplumda dahi zaman zaman değişikliğe uğradığını dikkate almak gerekir (Bernard, 2006, 27). Bu denklem, yazının devamında tartışacağımız üzere hiyerarşik konumlanışlara ilişkin bir dikkati de önemli kılar.

Bilimsel araştırma ve etik ilişkisi ilk olarak klinik araştırmalarda yaşanan gayri insani gelişmeler dolayısıyla gündeme getirildiyse de etiğin derinleştiği alan özellikle niteliksel

araştırmalar aracılığıyla kazanılan birikimden bağımsız değildir. Saha deneyiminin kendisinin etik kaygılarla örölü olduğu/olması gerektiği rahatlıkla söylenebilir. Sahayla, üstelik sahanın içinde iletişime giren araştırmacı açısından etik, birincil boyutu oluşturur. Denilebilir ki, etik boyutun önem kazandığı düzlem, bağlamdır. Bağlamın içinde konumlanmış kültürel duyarlılıklar, hassasiyetler ve ihtiyağlar gündemi belirler. Bu noktada iki yönden söz edilebilir: öncelikler ve yüzeyde görünmeyenler. Her yeni bilginin ve ortaya çıkan her bir verinin yani sahaya dair gerçeğliğin bulduğu dinamik karşılık, alt katmanlarda yer alan gerçeğliğin ve ilişkili kavramların üstünü kazır ve ortaya çıkmasını sağlar. Bu perspektif, yeni sorun alanlarını ortaya çıkaracaktır, bu kaçınılmazdır da. Böylelikle tartışma konusu olmaya yer bulamamış meseleler de ortaya çıkarılan yeni verilerle birlikte kendisine yer ağacaktır.

Etik düzlem, kazanımları not eder. Zira tabusallaşmaktan uzaklaşmış her bir gerçeğlik, bir kazanım olarak etik bağlamda da özgür alanın şekillenmesi anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle farklı gerçeğlik katmanlarının ve bu katmanların birbiri ile ilişkisinin dikkate alınmasıyla karakterize olan etik boyut, gizil yanların ortaya çıkmasına, sahadaki katılımcıların da iyiliğine olacak şekilde aracılık eder. Konuyu antropolojik açıdan tartışmaya açan Scheper- Hughes (2006, s.509), yalnızca insanların nasıl düşündüğüne değil, birbirlerine karşı nasıl davrandıklarına odaklanmasıyla etik sorunların gündeme geldiğini belirtir. Bu anlamda, özellikle kadın perspektifli bir yaklaşım, etik ilkelere yönelik bir dikkate aracılık etmesi açısından kıymetlidir. Etik yaklaşım üzerinden söz konusu olabilen her yeni görebilme ve bilgi üretimi hali, belirli bir sorunun geride bırakılabilmesi anlamına gelir. Bunu böyle kılan, etik dikkatin sahadaki diyalojik bağlam içinde hem araştırmacı hem katılımcı açısından dönüşüme olanak vermesidir. Bu anlamda etnografik etkinliği bir diyalog, yani araştırmacı ile topluluk üyeleri arasında bir etkileşim olarak gören diyalojik yaklaşım (Atay, 2017, s.199), sahadaki gerçeğlikleri ve araştırmacı ile araştırma katılımcıları arasındaki etkileşimin doğasını anlamak açısından ufuk açıcıdır. Sahanın sesini çıplak bir biçimde işitmek, sahaya iktidar ilişkilerinin asimetrik örüntüsünden bağımsızlaşmış bir biçimde temas şansını getirmektedir çünkü. Bu bağlamda etik, sahanın içinden gelen gerçeğlikle kendisini tanımlamak, ilkelerini ve işleyişini belirlemek yoluyla dinamik içeriğini devreye sokmuş olur.

Etiğin dolaysız bir biçimde sahanın ve araştırma katılımcılarının kendisiyle ilişkili olması çeşitli etik kodlarla ağıkça belirtildiği üzere ve rıza ve onay gibi kavramları öne çıkarır. Rızanın katılımcının kendisinden gelmesi ve bunu sözlü ya da yazılı bir onay biçiminde belirtmesi etiğin çok boyutlu kuruluşuna bakıldığında yeterli değildir. Onayın altını doldururken rızadan neyin anlaşıldığından yani katılımcının, araştırmacının amacını tam olarak anlamış olduğundan emin olmak gereklidir. Rıza, yalnızca beyana dayalı olarak işlemez. Bilakis rıza, bizim neyi bulup

çıkarmak istediğimiz, neyi eşitsizlik olarak gördüğümüz ve teşhis ettiğimiz, asimetrik ikilikler ve hiyerarşik yapı içinde nerede konumlandığımız, konumumuzun nasıl görüldüğü gibi unsurlar ve bu unsurların katılımcı açısından nasıl ifade bulduğu üzerinden önem kazanmaktadır. Sosyal bilimsel araştırmalarda ve klinik araştırmalarda ilgili bilimsel disiplinin ve araştırmanın gereklerine uygun bir biçimde düzenlenen ve zaruri görülen bilgilendirilmiş onam metinleri yoğun bir dikkati ve kapsamlı bir hazırlığı gerektirmektedir. Öte yandan, aydınlatılmış onamla alınan izin bir defaya mahsus bir adım olarak görülmemeli, uzun soluklu bir sürecin parçası olarak algılanmalıdır (Can, 2004, s.163). Aydınlatılmış onam, özellikle uzun süreli saha çalışmaları için sürekli olarak tekrar kazanılması gereken bir şeydir (Silvermann akt. Can, 2004, s.163). Bilgilendirme aşamasının ne şekilde araştırmayla ilgili tüm halleri ve riskleri, olasılıkları içerdiğinden ve hangi noktada doyum sağladığından emin olmak hassas bir çalışma gerektirir.

Bu çerçevede etik, belirlenmiş kuralların sıralandığı ve söz konusu kurallara yani kodlara hassasiyetle uyulmasıyla dikkate alınan bir alanla sınırlı değildir. Belirtilmelidir ki, etik kodların birebir dikkate alınması önemli olmakla birlikte Kuçuradi'nin ifadesiyle (Kuçuradi, 1988, s.143), nesnel yargılamanın, “doğru yargılama” anlamını her zaman için taşımayacağını belirtmek gerekir. Kaldı ki etik, yalnızca eylemlerin yürütülmesi ve kriterlerin belirlenmesinden ibaret olmadığı gibi, aynı zamanda bizim sınırlarımız ve diğerlerinin sınırlarıyla yüzleşmemizle ilgilidir (Lambek, 2010, s.39). Diğer yandan, etik kodların her zaman için uygulanabilir olmamasına ve istisnai durumların varlığının yarattığı çatışmalara rağmen söz konusu ilkeler, bir rehber niteliği taşıması dolayısıyla araştırmacının farkındalığını arttırmak açısından önemlidir (Homan, 1991, s.180). Yaşanması kaçınılmaz olan türlü etik çatışmalar, karşılaşılan etik bariyerler ve bu bariyerlerin keşfi dolayısıyla ortaya çıkan eşitsizlik hallerinin dikkate alınmasıysa hedeflediğimiz yüzleşmeleri mümkün kılması açısından değerlidir. Bu çerçevede, etiğin bilgi üretimi, katılımcıların korunması ve dönüştürücülük açısından nasıl yüklü bir role sahip olduğunun tartışılması tüm araştırmayı nitelendirir. Sahanın yaşayan gerçekliğinin ortaya koyduğu dinamik süreç, her bir araştırmanın özgünlüklerini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu haliyle etiğin, araştırmanın teknik bir gerekliliği olarak görülmesinden ziyade tam da sahanın gerçek sesinin yansıyabildiği ve araştırmanın tüm aşamalarını niteleyen bir boyut olarak kavranması gerekmektedir.

Feminist Araştırmalarda Etik Boyut

Eşitsizliklerin belirgin bir biçimde yoğun olduğu alanları ve konuları etiğin sunduğu perspektiften tartışmak, düşünceleri ve deneyimleri bir yandan da çözüm olasılıklarını zenginleştirilmesi dolayısıyla değerlidir. Özellikle kadın çalışmaları bağlamında etik, eşitsizliklerin ve hiyerarşinin sorgulanması ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin neredeyse evrensel olduğunu

söyleyebileceğimiz yaygınlıktaki mevcudiyetinin altında yatanları anlamak açısından önem taşımaktadır. Hiçbir perspektifin tarafsız olamayacağını, çünkü dünyada hiç kimsenin herhangi bir şeye dahil olmadan var olamayacağını savunan feminist epistemoloji (Narayan, 2020 s.44), uyandırdığı dikkatle bizi dolaysız bir biçimde tam da etiğin işaret ettiği hesaplaşma alanına yöneltir. Tespite, itirazlara, çözüme yönelik hacimli tartışmalar ve kuramsal çözümlenmelerle biçim bularak büyük bir birikim oluşturmuş olan feminist literatür, aslında etik bağlamla birebir ilişkili bir alan açar. Feministler, “araştırılan” ve “araştırmacı” arasındaki güç ilişkileri de dahil olmak üzere sosyal bilimcilerin yüzleşmek durumunda olduğu çeşitli etik sorunları gündeme getirmişlerdir (Caplan, 2003, s.12). Denilebilir ki, feminist literatür, kadın erkek eşitsizliğine ve paralelinde toplumsal cinsiyet asimetrisine ilişkin ortaya koyduklarıyla yalnızca kadın-erkek eşitsizliğini açığa çıkarmakla kalmaz aynı zamanda farklı eşitsizlik biçimlerine yönelik bir dikkati de sağlamış olur. “Dişil” etik, etik olgunluğun damgası olarak resmi uyum yerine farklılığa saygıyı esas alır (Taylı, 2001, s.292). Bu, tam da feminist yaklaşımın dönüştürücü ruhuyla paraleldir. Kaldı ki, feminizmin önemli iddiası, cinsiyet eşitsizliklerinin başka eşitsizlik biçimleriyle iç içe geçtiği ve her türlü toplumsal eşitsizliğin cinsiyet eşitsizliğinden beslendiği yönündedir (Sancar, 2024, s.99).

Feminist tartışmalardaki ilerleyiş, iktidar duygusuna ve hiyerarşinin akıl çeldirici katmanlarına yönelik bir iç hesaplaşma çağrısında bulunması açısından ufuk açıcıdır. Tam da etikle kesişen bir meseledir bu. Feminist etik kavramını bu çerçevede tartışmaya açan Lindemann, eşitliğe yönelik talebin, erkeklerin kurduğu dünya bağlamında ifade bulmasının sorunlu yanlarını belirtir ve erkeklerin referans noktası olmadığı bir kavrayışın sunabileceği yapısal dönüşümün önemini vurgular (2019, s.8). Bu anlamda Lindemann’ın feminizmi farklılıklar ve farklılıklarla bağlantılı eşitlik tartışmalarına değil de güç ilişkilerine odaklanarak sorunsallaştırması önem taşımaktadır (2019, s.10). Eşitliğin kime karşı ve ne ile tanımlandığını da tartışmaya açan toplumsal cinsiyet çalışmaları, bu yönüyle etik yaklaşıma dair ilerleyişi mümkün kıldığı kadar etiğin yeterince dikkate alınmadığı bir perspektifin ne kadar sorunlu olduğuna da vurgu yapar.

Tüm bu tartışmalar ekseninde yaşamın dinamik yapısı içinden çıkan ve değerlerden bağımsız haliyle gerçekçi bir şekilde kavrayamayacağımız etik boyutun, özellikle feminist araştırmaların doğasına baktığımızda, bir denetim mekanizması olmasının çok ötesine geçtiğini belirtmemiz gerekir. Etik, denetleme kavramının çok ötesinde bir derinliğe sahiptir. Denetim, etik açıdan gerekli olmakla birlikte, salt standart bir denetim mekanizmasına bağlı kalınması, sahanın içinde var olmaya devam eden ve saçaklanan gerçekliğin görülebilmesine set çeker. Denetimi dikkate alan, öte yandan denetimden bağımsızlaşmış bir bakış, araştırmacının konumunu sahanın gerçek bağlamına taşır. Kaldı ki nasıl araştırma katılımcısı durağan, geride bırakılabilen salt bir bilgi sağlayıcısı olmanın ötesinde bir gerçekliği temsil ediyorsa, etik de benzer biçimde

araştırmacının kendisini yeniden konumlandırma ihtiyacını gündeme getirir. Tam da feminist perspektifin önemseydiği biçimde... Bu anlamda denetim hem dikkate alınması hem de sorgulanması gereken bir sürece karşılık gelir.

Tüm bu unsurlar, bizi araştırmacının kim olduğu konusuna götürmektedir. Araştırmacının kim olduğu, rolü ve eylemlerine dair odaklanma, yani gözlemlenene yönelmiş bakışların gözlemleyene de çevrilmesi, özellikle niteliksel araştırmalarda kendisini ortaya koyan bir konudur (Kümbetoğlu, 2020, s.12). Bu bağlamda araştırmacının toplumsal cinsiyet kimliği, aidiyet duyguları, politik duruşu, sınıfsal konumu gibi unsurlar hem uygulama süreci içinde hem araştırma verilerinin raporlanması ve değerlendirilmesi aşamasında birebir etğin alanına dahildir. Bu çerçevede, saha çalışmalarına odaklandığımızda araştırmacıların, etik yaklaşıma ve uygulamada etiğe yönelik farkındalıklarıyla ilgili konuları özellikle feministler açısından göze çarpan ve tartışma alanına giren boyutları ortaya koyar (Buch & Staller, 2007, s.205).

Araştırmacının kimliği, toplumdaki ve sahadaki duruşu, dünyayı nasıl kavradığı ve neleri sorun alanına yerleştirdiği etik sorgulamayla nitelenmiş bir iç görüşü gerektirir. Bu iç görüşü, özellikle etnografik araştırmalardan kaynaklanan yorumlayıcı yaklaşımın perspektifinden baktığımızda araştırmacının öznelliğinin yansıdığı bir alan olarak değil, aksine nesnelğin kuramsal bir duruş olarak yeniden kavramsallaştırıldığı bir perspektif sağlaması açısından önemlidir (Cerwonka ve Malkki, 2007, s.31). Bu çerçevede, araştırmanın raporlanması, değerlendirilme ve okuyucusuna ulaşma sürecine bakıldığında Geertz'in tartışmaya açtığı şekliyle yorumun yorumu sonucunu doğurması (Geertz, 1973, s.15), ele alınması gereken bir şeydir. Yorumun yorumunun, bir diğer ifadeyle türlü sübjektif yaklaşımların varlığı, araştırmanın muğlaklıklarla dolu olduğu anlamına gelmez. Tam tersine üretilen verinin canlılığına ve yorumun olasılıklarına yönelik bir pencere açma ihtiyacını doğurması açısından değerlidir. Kültürü anlam ağları ile örülmüş bir yapı olarak gören Geertz'in kuramsal yaklaşımı (1973, 9), etnografik uğraşın kişisel bir deneyim olduğunu ifade etmesiyle bizi yine etik bağlamın merkezine yöneltir. Yorumlayıcı yaklaşım, düşünömselliği bağlamında araştırmacının yönelimlerinin kişisel değerler, inançlar ve siyasi gündem tarafından nasıl şekillendiğini; bu bağlamda yalnızca verilerin anlamı üzerine değil, keşfedilmesi, yorumlanması ve temsilinin sosyal bağlamı üzerine de düşünmeyi mümkün kılar. (Scott, 2010, s.205). Saha deneyimlerine dayalı olarak, etnografların ve feminist araştırmacıların yorumlayıcı yaklaşıma sorumluluğu ve etik anlayışı kazandırdığı da eklenmelidir (Cerwonka & Malkki, 2007, s.32). Son olarak yorum, her ne kadar pozitivist yaklaşımın sözlüğünde yer almasa da toplumsal ve kültürel gerçekliğin gramerinden sökülememesi dolayısıyla yol göstericidir.

Araştırmacının kimliği ve kendisini nasıl konumlandırığı meselesinin bir diğer yönü de hiyerarşik bağlamla ilişkilidir. Araştırma deneyimi sırasında hiyerarşi hem araştırma katılımcılarının hakları hem bilgi üretimi açısından aşılması gereken bir engeldir. Feminist yaklaşımın sorunsallaştırdığı çıkış noktasıdır bu... Hiyerarşik kavrayış, saha çalışması yapan araştırmacının neyi temsil ettiği, araştırılmasını uygun gördüğü sorunu neye göre tanımladığı, neyi sorun olarak gördüğü, araştırma içinde kendisini katılımcılarla hemzemin bir konuma yerleştirip yerleştirmediği gibi hususlar bakımından sorgulanmalıdır. Feminist araştırmaların; yokluğu, sessizliği, farklılığı, baskıyı ve epistemolojinin gücünü keşfetmeye yönelik yaklaşımı bu yüzden önemlidir (Ackerly ve True, 2010, s.23). Bu anlamda, bilginin kendisinin de hiyerarşik durumu konuyu çok daha hassas bir yere yerleştirmektedir. Bilgi, bir iktidar aracı olarak araştırmanın gerçekleştiği sahanın dinamiklerini belirler. Değerlerden arınmış bilgi, sahadaki sesin duyulmasının engelidir aslında. Bu yönde bir bilgi üretimi, sesi duymaktan ziyade var olduğu savlanan sesin “temsilcisi” olma işlevine soyunur. Kaldı ki, toplumsal cinsiyet araştırılmalarının önemli bir kısmında “kurtarıcı” rolünün benimsendiği anlayışın yaygınlığı tam da bu nedenle dikkat çekicidir.

Etiğin değerlerle, değerlere yönelik derin bir dikkatle ilgili doğası, kadın çalışmalarında etiğin nasıl bir etki alanını kapsadığını da ortaya çıkarmaktadır. “Değer” kavramı bilimsel üretim süreci açısından ayırıcı bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda pozitivist paradigmaya dayanan niceliksel yöntemin değerlerden bağımsız yanı nettir. Bu netlik, araştırma sırasında atılan adımların kesinliğini ve araştırma sürecinin tümdengelimci ilerleyişini belirler. Değerlerden arındırılmış araştırma girişimi, öznelliğin bir yanılığı tuzağı olarak kavrandığı bir bilimsel bilgi üretim sürecini ortaya koyar. Bu anlayış, pozitivist yaklaşıma sahip bilimsel disiplinlerle uygunluğu açısından önemlidir. Bu noktada, pozitivist sosyal bilim çalışmalarında da değerden bağımsız bir yaklaşım, hem paradigmatik yönelim bakımından hem araştırma sorusunun kuruluşu bakımından belirleyicidir. Diğer yandan, özellikle sosyal bilim alanına baktığımızda “değerden bağımsız olma” ilkesinin yalnızca bu niyet ve kararlarla adım atmak suretiyle eyleme geçerek ne kadar mümkün olabileceğinin üzerinde durulması gerekir. Eklenmelidir ki, düşünümsel bir sosyoloji, etik bir sosyal bilimi mümkün kılar (ztrk, 2018, s.26). Değerden bağımsız bir araştırma, özellikle saha araştırmalarını dikkate aldığımızda araştırmacının kim olduğunun bütün katmanlarına yönelik bir öz değerlendirme yapılması ile ideal anlamda hayata geçebilir.

Değer tarafsızlığının söz konusu olabileceği ve değerlerin dikkate alınmayacağı bir kadın çalışması alanının mümkün olup olmadığı sorusu, eşitsizliği değerlerden bağımsız ve kayıtsız bir şekilde ele almak yerine eşitsizliğe karşı tavır almak ihtiyaını gündeme getirir. Mevcut sosyal gerçeklik içinde toplumsal cinsiyet sorunlarına yönelik acil çözüm arayışları hayati önem taşırken,

bu yaklaşım her ne kadar acil çözüm önerileri getirmese de temel problemin yanıtının burada yattığı söylenebilir. Bunu böyle kılan şey, aynı zamanda dinamik niteliğini özellikle hatırlamamız gereken toplumsal yaşam içinde etiğin kodlarının, kadın sorunlarının belirlenmesindeki önemiyle de anlaşılır olmaktadır. Feminist epistemoloji, değer ve duyguları bilişsel etkinliklere dair açıklamalarımıza katmaya yönelmesiyle söz konusu kavramların kaçınılmazlığını ve bilgi alanına katkısının önemini ortaya koyar (Gilligan 1982; Jaggar 1989; Toronto 1990 akt. Narayan, 2020, s.38). Bu bağlamda, değer tarafsızlığı benimsenen yönteme bağlı olarak benimsenmesi gereken bir ilke olsa da değerlerin dikkate alınmaması, araştırmacıyı sahanın gerçekliğinden net bir biçimde koparır. Burada tartışılan, değerlerin araştırma konusu olarak önemi değil de tam da araştırmacının ve araştırma katılımcılarının sahanın diyalojik bağlamı içindeki sarmal yapısı dolayısıyla belirleyiciliğidir. Feminist epistemoloji, değersizleştirilen yaşantılara değer iadesi talep eden ezilen grupların çabalarıyla benzerlik gösterir (Narayan, 2020, s.39) Değerler toplumsal gerçeklik tarafından, bu gerçekliğin katmanları, kuruluşu ve nasıl algılandığı üzerinden inşa edilir. Değerler aynı zamanda çelişkileriyle, mantık hatalarıyla, üretilen tepkilerle var olur. Aynı zamanda etik kodların da ilişkili olarak biçimlendiği yoruma ve yüklenen anlama bağlı olarak çeşitlenir. Özellikle etik ilişki değerlerine baktığımızda, bu türden değerlerin ve yaşantıların varlığının dolaylı bilgisini, tanımlıkla sağlanabileceği için felsefe kanalıyla ancak böyle bir değer gerçekleştirebilirliğinin koşullarını dikkate alarak edinebiliriz (Kuçuradi, 1988, s.178). Denilebilir ki, değerliliğin yaşantılanmasıyla bağlantılı etik ilişki değerleri, saha çalışmalarında diyalojik bağlamın önemini vurgular.

Etik boyutun bize söylediği, her şeyden önce toplumsal ve kültürel asimetrik durumları, eşitsizlikleri, sahada ve sahayı aşan gerçeklikle ilgili kavrayışları niteleyen hiyerarşik ilişkileri, ve iktidarın konumlanması ile ilgili alanı kapsar. Bu noktada, sahadaki hiyerarşik kuruluş, sahada ilk bakışta gözlemlenenin ötesindeki dinamiklerle biçim bulmaktadır. Sahadaki sosyal ilişkilere yönelik gözlemler, farklı tabakalaşma biçimleri ile örtüşmesi bakımından ayırıcı verilerin ortaya çıkmasına aracılık eder. Irkçılık, cinsiyet, sınıf ayrımından kaynaklanan durumların ve diğer farklılık biçimlerinin toplumsal cinsiyet boyutunda açığa çıkardığı deneyimleri nasıl dönüştürdüğü meselesi, öznelliklerle ve öz kimliğimizle ilgili olduğu kadar, siyasetin alanını da işaret eder (Moore, 1994, s.15). Ayırıcı verileri ortaya çıkaran şey, dikotomik bir şemaya oturan bilme hallerinin, periferinin dikkate alındığı bir kavrayışla bilgiyi iktidardan bağımsızlaştırması, yeni epistemolojik bağlamına oturtmasını mümkün hale getirmesi ile ilgilidir.

Hiyerarşi, sahanın içindeki ilişkilerin ve kavrayışların, dünya görüşlerinin, koşulların ürünüyken bir yandan da saha dışından içeriye sirayet eden bağlam üzerinden biçimlenir. Hiyerarşik kuruluş, elbette öncelikli olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisinde ortaya

çıkılmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşişsizliğini sorun alanına yerleştiren göstergelerin ve işelleştirmelerin sorunun tanımına bağlı olarak biçimlendirilmesi ve kategorize edilmesi, bu eşişsizliğin tüm boyutlarıyla kavranmasına engel teşkil etmektedir. Etik tam da bu noktada uygulanması şart koyulan ve uygulanması hlinde geride bırakılan bir adım olmanın ötesinde bir kategori olarak karşımıza çıkar. Eşişliğin nasıl tanımlandığından bağımsız olarak, toplumsal cinsiyet eşişsizliklerini ortadan kaldırmaya ve ilişkili koşulları dönüştürmeye girişilen noktada, dönüştürücü eşişlik kavramından söz etmek gerekir (Sancar, 2024, s.44). Bu bağlamda feminist kavrayış içerisinde etiğin her seferinde yeniden ve yeniden inşa edilmek, keşfedilmek durumunda olduğu söylenebilir. Feminist bakışın dönüştürücü etkisi etik boyuttan beslenmesi ve etik boyutu sorunsallaştırması açısından niteleyicidir.

Aynılıkların ve Farklılıkların Hiyerarşisi

Özellikle seksenli yıllarda şekillenen ve kadın sorununa yaklaşımların farklılaştığı süreçte, kadınların toplumsal cinsiyet bağlamındaki konumlanışlarına ilişkin yeni kavrayışlar ve sorgulamalar da yerini aldı. Toplumsal cinsiyet asimetrisi açısından baktığımızda, kadınların maruz kaldığı eşişsizlikler kavramsal açıdan ortaklıklara sahiptir. Ancak kadınlar, aynı zamanda farklı keşişimler üzerinden yapısal ve biçimsel olarak farklı eşişsizlik halleri yaşamaktadır. Bu, bizi bütün kadınların aynı toplumsal cinsiyete sahip olmadıklarının ayırđına varmamız gerektiği (Brown, 2006, s.303) uyarısına götürecektir. Buradaki aynılık-farklılık meselesi, biyolojik cinsiyetin referans noktası olarak alınmasıyla birlikte maruz kalınan eşişsizliklere yönelik bir tartışmayı tetikleme aından değerlidir.

İşte bu noktada, kadın çalışmalarında, “kızkardeşlik” şemsiyesinin özellikle sahadan bilgi üretimi sürecinde periferinin değil de merkezin bakışını temsil eden ya da o bakıştan kaynaklanan bir kabulle ilişkili olduğundan, sahadan bilgi üretimi sürecinde periferideki kadının “şemsiye mitini” yıkmamasının öneminden söz etmek gerekir (şerbetçi, 2013, s.72). Kadın çalışmalarının ve feminizmin tarihsel sürecine bakıldığında, birinci dalga feminist hareketin ortaya koyduğu mücadele, özellikle kadınların kamusal alanda elde ettiği kazanımlar açısından önem taşır. ncesinde atılmış adımları ve mücadeleleri değerlendirdiğimizde feminist hareket, dünyanın periferisindeki farklı toplumsal cinsiyet asimetrilerine yönelik sorunlara tam anlamıyla bir ifade alanı açmamıştır. Tarihin diyalektik koşullarına bağlı olarak bunun böyle olması kaçınılmazdır da... Kadın-erkek eşişliğinin haklara özel bir vurgu yapılarak tartışma alanına taşınması elbette ki başlangıçta merkezin içindeki eşişsizlikler üzerinden kavramsallaştırılacaktır. Ancak, özellikle ikinci dalga feminist hareketle birlikte farklı toplumsal cinsiyet kimliklerinin, beden politikalarına yönelik eleştiriler kanalıyla tartışmaya aılması kadın sorunlarının heterojen içeriğinin

saptanmasıyla mümkün olacaktır. Kadın olmanın toplumsal kuruluşla ilgili boyutuna yönelik eleştirilerin tarihsel bir hesaplaşma ile birlikte tartışıldığı süreç, bu anlamda kıymetlidir. Seksenli yıllara kadar monolitik söylemin tiranlığına direniş biçiminde meselesini ortaya koyan feminizm, postmodernist ve çok kültürlülük teorilerinin vurgusuyla kadınlar arasındaki farklılara çok daha fazla dikkat yöneltmeye başlamıştır (Donovan, 2007, s.351). Özellikle postkolonyal feminizm çalışmalarının kadın ve toplumsal cinsiyet meselesindeki heterojenliğin dikkate alınmasında ortaya koyduğu tartışmaların önemi büyüktür.

“Kızkardeşlik” şemsiyesi, temsil sorunu açısından hangi kültür, hangi sınıf, hangi etnisite, hangi coğrafya ve benzeri sorularla muhatap olmak durumundadır. Diğer yandan, kadınların farklı pratikleri ve deneyimleri ile dünyaya ve birbirlerine bakışlarını ortaya koymak açısından bu kavram önemlidir. Marjinalleştirilmiş olanların uzun süredir kendilerinden esirgenen bilgiyi ve kendi hayatları ile ilgili tasavvur haklarını geri almaya ihtiyaçları bulunmaktadır: Buradaki önemli nokta, tek bir feminist kuramın yeterli ve doğru olmaması dışında yerel deneyime dayalı bir ampirisizmin de çözüm teşkil etmediği gerçeğidir (Berktaş, 2003 s.66). Temsile dair bir başka husus ise kategorize etme, etiketleme ve adlandırma eğilimleri ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadını stereotiplerle birlikte düşünmek, onları kurban olarak konumlandırmaya yol açması bakımından sorunlu bir bakıştır. “Pasif kurban” yakıştırması tam da kadını “kurtarılması” gereken bir özne olarak konumlandırmasıyla hiyerarşik bir kavrayışı onaylamaktadır aslında. Kategorilerin ötekiler ve kurtarılması gerekenler biçiminde kurgulanması, kurtarıcıları belirlediği gibi kadınların çaresiz ve aciz olduğunun da altını çizer (Erdoğan, 2020, s.287). Kadının kurtarılması gerekmektedir ama kimden ve neden? Kadınlar ve toplumsal cinsiyet bağlamında dezavantajlı olanlar, ataerkinin biçimlendirdiği hiyerarşik kuruluşun belirlediği bir dünyada “kurban” olarak algılanmaya açık bir hale gelmektedir. Başka bir deyişle, faili değil mefulü işaret eden bir kavrayış söz konusudur. Tam da ataerkinin belirlediği gibi... Kurban kavramı, elbette mağduriyeti anlatmak açısından güçlü bir ifade olmasıyla öne çıkabilir. Ancak edilgenliği pekiştirmesi dolayısıyla bir hayli sorunlu bir kavramdır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kadının kendisini değerlendirmesini, kendisine bakışını ve konumlandırışını ihmal etmesinden ötürü yöntem ve etik açısından yanlış bir işleyişi belirlemektedir.

Kadın sorunlarının dışarıdan bakışla ortaya konan saptamalarla ele alınması, sorunların en iyi ihtimalle asimetrik bir çerçevede algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ne tip bir ayrımcılığa maruz kaldığı, bu ayrımcılığın boyutları, tanımlanmış eşitsizliklerin hangi düzeydeki iktidar ilişkileri ile bağlantılı olduğu gibi son derece önemli unsurların dikkate alınabilmesi, sahanın içindeki sesleri duyabilme becerisi ve niyetiyle ilgilidir. Kaldı ki niyet, saha araştırmalarında etiğin ideal şekliyle hayata geçmesindeki en belirleyici unsurdur. Niyet her ne

kadar bilimsel terminolojiyle örtüşmeyen bir kelime gibi dursa da feminist araştırmaların varoluş temelini ortaya koyması açısından önemlidir ve paradigmatik sorgulamalara dikkat çekecek kadar güçlüdür. Eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve hiyerarşik ilişkileri yıkacak şekilde bir dönüşümü arzulayan ve bu anlamda dönüştürücülüğü bir rol olarak üstlenen feminist araştırmacılar açısından güçlü bir kavramdır bu. Erdoğan, araştırma süreci boyunca araştırmaya hâkim ve kontrolü elinde tutan bir araştırmacı tasavvurunun araştırana dönüştürmeyeceğini vurgularken, feminist yaklaşımın özdüşünümsellik ilkesini hatırlatır (2020, s.289). Farklılıkların galebe çalmakla ilişkilendirilmediğı bir dünya arzusu böylece ifade alanı bulmaktadır. Ancak eşitsizliklerin özsel gerekçesi olarak gösterilen farklılıkların kadın-erkek eşitsizliğı üzerinden sorunsallaştırılması; özellikle kadın araştırmacıların bu meseleye nasıl yaklaştığı, kadını nasıl tanımladığı, toplumsal cinsiyet kimliğı bağlamında kadını ne tip parantezler içine yerleştirdiğı, cinsiyetlendirmenin toplumsal ve kültürel referanslarının okumasını ne kadar doğru yaptığı, sahadaki ve saha dışı iktidar ilişkilerini ne kadar doğru analiz ettiğı gibi unsurların dikkate alınmasıyla gerçekçi ve çözüm olasılıklarını barındıran bir zemine oturabilir. Bu noktada, Amos ve Parmar'ın "beyaz" feministlerin siyah ve üçüncü dünya kadınları arasındaki farklılıkları kabul etme başarısızlığını ve bu başarısızlığın Avrupa merkezli bir etnosantrik yaklaşımla ilişkisini vurgular (2006, s.287). Bu tartışmalar, kendi içimizdeki farklılıklara dair bir ufuk açması dolayısıyla önemlidir.

Kadının edilgenleşmesi ve maruziyetine yönelik kabul, sahadan bilgi üretimi sürecinde "araştıran" ve "araştırılan" arasındaki hiyerarşik kuruluşun kendisini tekrar etmesinden başka bir sonuca karşılık gelmez. Oysa feminist araştırmaların dönüştürücü doğası, araştıranın tek başına kuşandığı bir iddiadan değıl, sahada üretilen bilginin diyalojik zemininden çıkan yani "araştıran" ve "araştırılanın" dinamik ilişkisinden beliren özde yatmaktadır. Kadın ve erkek kategorileri arasındaki asimetric kuruluşun ve bu ekseninde oluşan hiyerarşinin "araştıran" ve "araştırılan" arasında kendisini tekrar etmesi tam da yöntemin merkezinde bulunan etik bağlama yüklenen anlamın derinliğıyle ilgilidir. Bu derinliğin dikkate alınmaması, kavramların içinin boşalmasına ya da hiyerarşik kuruluşun kendisini üretmesine aracılık etmektedir. Örneğin niceliksel araştırmalarda kullanılan değışkenlere bakıldığında, cinsiyet değışkeninin toplumsal cinsiyetle bağdaşıklığının sorgulanması, bu sorunlu kavrayışları ortaya koyması açısından değerlidir. Toplumsal cinsiyet kategorilerinin belirlenmesini toplumsal hafızanın ve toplumsal yönelimlerin etkisinden sıyrılarak eleştirel perspektifi kuracak bir mesafeden yapmak, yöntemin uygun bir biçimde hayata geçirilmesi ile mümkündür. Toplumsal yönelimlerin kadını hala bir meslek grubu gibi değışkenlerin yanına yerleştirdiğı bir anlayışta etik kaygılarla örülmüş bir yöntemin gerekliliğı nettir.

Ülkemizden Perspektifler ve Gelişmeler

Ülkemizde toplumsal cinsiyet çalışmaları ve gittikçe hacimli bir alan kaplamaya başlayan feminist araştırmalar, son yıllarda özellikle saha deneyimlerinden hareketle etik boyut açısından tartışılmaya başlanmıştır. Kadın çalışmalarının etik bağlamına dikkat çekmek üzere ülkemizdeki tarihsel sürece kısaca odaklanmak yerinde olacaktır. Türkiye’de kadınların birincil sorunlarının, cumhuriyetin kuruluş döneminde kamusal alanda bulunma, bulunabilme ile ilgili sorunların aşılması ekseninde kümelenildiği söylenebilir. Kamusal alan meselesi, kadın-erkek arasındaki asimetrik durumun tartışma alanına konumlanmasındaki temel denklemin bileşenidir. Ayrıca kadının temel hak ve özgürlüklerine gönderme yapan güçlü bir sembol niteliğine sahiptir. Bu çerçevede kadının eğitimi, iş hayatındaki yeri, annelik rolü üzerine yapılan çalışmalar ve açılan tartışmalar öne çıkmaktadır. Kadının kamusal alanda, gündelik hayatın akışı içinde görünürleşmesi, modernleşmenin ve batılılaşmanın taşıyıcılık rolünü üstlenmesiyle biçim bulmuş ancak bu rolün sınırları erkekler tarafından çizilmiştir (Berktaş, 2003, s.106). Elbette ki bu dönem açısından, ulus-devletleşmenin geç kaldığı toplumlarda egemen ulus paradigmasının belirleyici olduğu ve kadın hareketini bu ideolojinin etkilediği eklenmelidir (Berktaş, 2003, s.105). Kadınların öznellikleri ve tarihin yapımına katılan özneler olduğu saptaması ve itirazı sonrasında gündemdeki yerini almıştır (Berktaş, 1998). “Ailenin kadını”, “milletin kadını” gibi örnek vatandaş imgelerine baktığımızda kadının atfedilen rollerle kavrandığını belirtmek gerekir. Özel alanda fedakâr rolünü üstlenen kadının artık kamusal alanda da aynı rolü taşımasını olumlayan bu süreç, çeşitli kazanımları işaret etmekle birlikte baskının boyutlarının değişmesini de içerir. Kısaca diyebiliriz ki, kadının cumhuriyet dönemindeki özgürleşmesi, toplumsal cinsiyet kalıplarının sarsılmadığı, ataerkil köklere dayanan yapının değişmediği bir düzlemdeki özgürleşme halini temsil etmektedir. Ataerkillik, sürekliliğin zemininde varlığını sürdürmektedir (Berktaş, 2003, s.97). Süreç, kadının yüceltilmiş belli kavramlarla simgesel katılımının ve gündelik hayat pratiğinde var olabilmesinin kazanım hanesine yazılabilmesiyle karakterize olmaktadır.

Seksenli yıllarla birlikte öne çıkan feminist tartışmalarla birlikte hak ve özgürlüklere yönelik kazanımlar ve ötesi, yapıcı bir biçimde konu edilmeye başlanmıştır. Kadın hareketinin miladı öncesine dayanmaktaysa da feminizmin keşfedilip dillendirilmesi, 1980’ler sonrasında gündeme gelmiştir. (Tekeli, 1995, s.33). Söz konusu tartışmalar, ataerkil yapının yıkılması dolayısıyla kendi biçimini bulacak bir özgürlük fikri yönünde, radikal denilebilecek nitelikteki adımlarla biçim bulmuştur. Böylelikle seksenli yıllar, feminist hareketi niteleyen, toplumsal cinsiyet kalıplarının sorgulandığı, kadınlık ve erkeklik rollerinin tartışmaya açıldığı yıllar olarak yerini almıştır. 1980’li yıllar, dergi ve kitap kulübü çevreleri gibi mecralarda ideolojik ve politik bir birikimin oluşturulduğu, kamusal kampanyalarla ilerleyen bir dönemdir (Bora, Günel, 2021,

8). Bahsi geçen dönem, aslında bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu dönüm noktası, kadınların kendi seslerinin, ataerkil kalıplar dışından duyulabildiği ve farklı kadın gruplarının kendi sorunlarını, taleplerini ifade etmeye başladığı dönem olarak farklılaşmıştır.

Bu yöndeki farklılaşma, kadının sadece kamusal alandaki varlığı hakkında değil, kadın emeğinin içeriği ve karşılıkları gibi konular üzerine de araştırmalarla tartışmaları ne çıkardı. Ev içi emek, ev içi bakım emeği ile çalışma hayatı arasındaki ilişki ve denge, kadın çalışmalarında sorun alanına yerleştirildi. Özgürleşme ve eşitlik kavramlarının tanımının kadın sorunlarını çözmekten ibaret olmayan ve dönüşmeyi hedefleyen bir içeriğin yüklenmesiyle yeniden yapılmaya başlandığı tartışmalardı bunlar. Kadının ev içi emeğinin ve anneliğinin (zellikle kadınlığın doğurganlıkla eşitlenmesi bağlamında) kadının birincil rolü olmasına yönelik kabulün sorgulandığı bu dönem, istihdam olanaklarındaki eşitsizliğin ve görünmeyen hiyerarşik bağlamın da sorun olarak ele alındığı döneme karşılık geliyordu. Dönemin nüfus politikalarının kadına yüklediği ağır yük, kadının toplumsal konumunu sınırlandırması ve kendisini gerçekleştirmesinin önüne set çekmesi açısından önemliydi. Kadın ve aile sözcüklerinin bir arada anılması ve birbirini bütünleyen, olumluyan iki kavram olarak görülmesi dönemin nüfus politikalarının biimlenişindeki milliyetçi söylemin ataerki ile ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Kaldı ki, “kadın”, “annelik” ve “aile” sözcüklerinin bağdaşık olarak görülmesinin günümüzde bir sorun alanı olarak tekrar gündemde yer almaya başlaması kazanım hanesindekilerin giderek yitirildiğine işaret etmektedir. Elbette bu dönemi niteleyen kazanımlar, kadının annelik rolü üzerinden değer bulduğu, üstelik anneliğin içeriğinin de belirli bir anlam yüküyle doldurulduğu bir anlayışla edilen mücadelede atılan adımların kıymetini ortaya koymaktadır.

Aynı Şekilde kadının çalışma hayatında yer alması tartışmaya açılırken, kayıt dışılık ve ev içi emeği konuları da çalışma temaları olarak dikkate alındı. Öte yandan, kadın konusu, Türkiye’nin modernleşmesi süreciyle paralel olarak Őekillenirken bir yandan da kadınlar kendi hikayelerini yazmaya başlıyordu. Bu noktada özellikle seksenli yıllarda biçim bulan feminist hareket, bir orta sınıf hareketi olarak görülüp eleştiriye tabi tutulsa da o dönemin bağlamı içinde demokratikleşme ve sivilleşme sürecinin işleyişi, ortaklığı keşfetme, politik bir dil oluşturma, örgütlenme biçimlerini tartışma girişimleri dolayısıyla büyük önem taşıyordu (Bora, 2004, s.106). Süreç, aydınlanma yolunda ilerleyen, tek bir kimlik kalıbına yerleştirilmiş kadının özgürleştiği ve ataerkil bir yaklaşıma itirazlarının işitildiği, farklı kadınlık seslerinin yükselmeye başladığı bir noktaya evrildi. Bu değişim, doksanlı yılların kadın hareketinde kendisini tipik bir biçimde ortaya koydu. Kaldı ki bu tartışmaların içeriği batı kaynaklı kadın hareketinden ve feminist tartışmalardan uzağa düşmüyordu. Kadınlara dair “biz” kurgusunun hangi hiyerarşik kuruluştan ortaya çıktığı temelindeki tartışmalar, kadın sorunlarının kavranış zeminini radikal bir biçimde değiştirmiş oldu.

Bu noktada, sorunları konuşulan kadının kim olduğu, sınıfsal, kültürel, coğrafi açılardan kadınlara yönelik üretilen politikalar üzerinden hem kendi konumlanışları hem de toplumsal gerçekliklerindeki politik boyut gözetilerek tartışılmaya başlandı.

Söz konusu yeni yaklaşımlar, tam da kadın çalışmalarının tarihsel ilerleyişine bağlı olarak, kadının belirlenmiş tek bir kimliğe indirgenmesinin reddedilmesini beraberinde getirdi. Kaldı ki bu itiraz, her ne kadar ülkemizde de tartışma konusu olarak yer tutan, günümüzün popüler gündemindeki kimlik politikalarına yönelik hassasiyetle bağlantılı olsa da aynı zamanda hiyerarşik kuruluşun yapısal anlamda sorgulanması ve farklı bileşenlerin samimiyetle dikkate alınması ihtiyacı ile ilgilidir. Bu noktada araştırma deneyiminin kendisi, sözü edilen noktalarla ilgili çok şey söylemektedir. Özellikle gündelik hayatın işleyişine, bu işleyiş içinde altta yatan değerlere, anlamlara, farklılıklara ve öznelliklere odaklanan niteliksel yaklaşımı dikkate almak; hiyerarşik kuruluşun görünmez yanlarını açığa çıkarmaya aracılık etmesi bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan etik kodların belirlendiği şekliyle uygulanmasının zorluklarla biçimlendiği, bir diğer ifadeyle bu zorlukların gün yüzüne çıktığı niteliksel araştırmalar, kadın çalışmaları kapsamında ortaya çıkacak problemlere yönelik bir tartışma alanının açılmasına ve neye yönelmemiz, neden kaçınmamız ekseninde bir dikkat geliştirmemize aracılık etmiş olmaktadır. Denilebilir ki, tarihsel sürecin toplumsal cinsiyet, özellikle kadın hakları açısından ortaya koyduğu çizgi ve ülkemizdeki kadın çalışmalarının ilerleyişinde niceliksel ve niteliksel saha çalışmalarının açtığı alan, etikle ilgili çeşitli sorular üretmemiz açısından zengin bir rehber işlevi görmektedir. Bu anlamda araştırmacının konumu ve mevcut sorunlara ilişkin çözüm üretilmesi üzere etik bağlama ayrıca odaklanmak yol gösterici olacaktır.

Sonuç

Günümüze değin toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun aşılmasına yönelik çok değerli kazanımlar söz konusu oldu. Özellikle toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarının bağımsız bir akademik disiplin olarak yaygınlaşmasıyla birlikte dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli adımlar atıldı. Öte yandan bu adımların özellikle seksenli yıllara kadar kadınların erkeklerle eşit haklara ve yaşam koşullarına sahip olmasının hedeflendiği çalışmalar ve programlarla biçim bulduğunu eklemekte yarar var. Bu ilerleyişin toplumsal cinsiyet sorunlarının çözüme kavuşması arzusuyla birebir ilişkisi bulunmaktadır. Niteliksel araştırmaların, sahanın niteliksel bir kavrayış ve yöntemle değerlendirildiği çalışmaların özellikle son yirmi yıldır yaygınlık kazandığını ifade edebiliriz. Niteliksel yaklaşımın ve dönüştürücü bir kavrayışı benimseyen feminist paradigmanın toplumsal cinsiyet sorunlarının aynı zamanda sahanın içinde olup biteni anlamakla da ilgili olduğunun ayırdına varıldığı bir yaklaşım öne çıkmaktadır artık. Bu bakış, sahadan gelen sesleri

dikkate alması açısından önemlidir. Ne var ki tam da heyecan verici ama bir o kadar da eldirici bir durum devreye girmektedir. Araştırmacıların, sahanın sesini işitmeye çalışırken ve aktarırken hiyerarşinin ve iktidarın asimetrisinden etkilenmekten ve bu asimetriyi beslemekten kaçınmaları için büyük bir dikkat gerekmektedir. Tam da etik boyutun mümkün kılacağı bir dikkattir bu. Bu dikkat, sahanın hiyerarşisini ortadan kaldırmaya aracılık edeceği gibi araştırmacının farklı mecralardaki hiyerarşik konumlanışlarına ilişkin bir sorgulama alanı da açmış olacaktır.

Denilebilir ki araştırmalarda gözetilmesi gereken etik, salt bir ‘‘zarar vermeme’’ ilkesine uyum sağlamaktan ibaret değildir. Buradaki mesele, zarar verme leklerinin de kültürel, bireysel ve toplumsal bağlamdaki değişkenliği ve farklılıkları üzerinden içsel, entelektüel ve toplumsal bir hesaplaşmanın tarafı olmakla ilgilidir. Zararın, kötünün, yanlışın, norm dışı olanın anlam kaymalarına uğradığını ve toplumsal birliğin, işlevselci yaklaşımdan da dnc olarak belirtmek gerekirse uyum kaygısı ile şekillendiğini eklemekte yarar bulunmaktadır. Bu çerçevede etiğin ortaya koyduğu yaklaşım üzerinden düşünmemiz, evrensel olanın yerel olandaki ya da özgünlükleri olan sahadaki karşılıklarını doğru anlamamız gerekmektedir. Böylece etik sözleşmelerin içeriğini, neşet ettiği felsefi bağlamıyla etkin bir biçimde hayata geçirme şansını yaratmak mümkün hale gelir. Bu dikkat, aynı zamanda hem birey hem araştırmacı olarak kendi konumumuzu anlamak ve nasıl bir eşitsizlik ilişkisini besleyen bir kanal olduğumuzun hesaplaşmasını yapabileceğimiz bir i gr geliştirmek açısından gereklidir. Bu i gr, konumumuzu, kavramsal haritamızı neye göre belirlediğimizi, kavramların iini içimizden ve bizi kuşatan toplum tarafından gelen etkilerle nasıl doldurduğumuzu anlamamızı sağlar. Diğer yandan, taraflı olabileceğimiz hallerin ve neleri biriktirdiğimizin ayırđına varmak, kendimizi paranteze alabilmemizi sağlayan etik bağlamla mümkün olur. Kendimizi konumlandırđımız ya da zaten üzerinde yer aldığımız taraf, aynı zamanda uzak bir perspektiften bakabilme girişimiyle anlam kazanacak ve farklı gerçeklik katmanlarının ortaya çıkmasına aracılık edecektir. Etik, tam da bu bağlamda feminist epistemolojinin sorunsallaştırdığı biçimde yöntemin merkezinde algılanabilir olacaktır.

Kadının tekil bir gerçeklik olarak görülmesinin veya kabul edilmesinin hikayesi, sahanın kendisine kulak vermekle, bir diğer ifadeyle tam da sahanın kendisinden kaynaklanmasıyla ortaya çıkmaktadır. İlerlemenin safhalarına yönelik bir dikkatle ortaya koyabileceğimiz bu durum paradigmanın değişimi, bağlamın farklılaşması ve yöntemin yönelimleri açısından ele alınmalıdır. Baktığımızda, kadının modernleşen, aydınlık bir imge olarak tasavvur edilmesi, ilerleyen zaman içinde haklarının konuşulabilir noktaya gelmesi, kazanımları anlatır. Esasında sorun ataerkil düzenin kendisinden kaynaklandığı için, yapısal bağlamıyla ele alındığında yalnızca kadınlar için değil her türlü eşitsizliğe işik tutacak şekilde tartışmaya aılması da gerçekleşmiş olur.

Kadının istihdam sorunları, kadına yönelik şiddet, atfedilmiş toplumsal cinsiyet rolünün muhatabı olması, üstelik özgürleşememesi ve benzeri unsurlar üzerinden hala tartışmaya açmak durumunda olduğumuz toplumsal cinsiyet sorunları, farklı kategorilerde de yer alan hiyerarşik kuruluşlarla kesişim göstererek sürmektedir. Üstelik içinde bulunduğumuz dönem, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımların yalnızca ülkemizde değil dünyada da yitime uğradığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada etiğin, ataerki üzerine kurulu toplumsal cinsiyet asimetrisinin güncel boyutlarını tartışırken, kazanımların, kayıpların neler olduğuna ve hangi dinamiklere bağlı olarak biçimlendiğine yönelik bir perspektif sağlaması açısından sorgulayıcı ve dönüştürücü bir rehber olarak sahip olduğu önemin her zamankinden fazla dikkate alınması gerekir. Ataerki temeline dayalı sorun alanlarında, farklı kesişimler ve farklı sosyokültürel gerçekliklerle kendisini ortaya koyan eşitsizlikler ancak etik boyutun açtığı alan kanalıyla görülebilir olur. Farklı alanlarda karşımıza çıkan gerçekliklere baktığımızda, özellikle kadın emeğinin görünmez ya da açık bir biçimde sömürüldüğü ekonomik alanda, katılım açısından eşitsizliğin apaçık olduğu siyaset alanında, sağlık alanında, hukukta ve simgesel şiddetin kendisini faş etmeyen dolaşımında ataerki düzenle ilişkili eşitsizliklerin belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir. Nihayetinde etik boyut, farklı alanlarda içi içe geçmiş sorunlarla yüz yüze olan kadınların, bu sorunları çözüme ve başa çıkma sürecinde sistemsel eşitsizlikleri de sorun alanına konumlandıran çözüm sürecinin birer mimarına dönüşmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ackerly, B., True, J. (2010). *Doing feminist research in political and social science*. Palgrave Macmillan.
- Amos & Parmar. (2006). *Challenging imperial feminism. The feminist history reader*. (284-294) içinde. S. Morgan. (ed.) Routledge.
- Atay, T. (2017). Sosyal antropolojide yöntem ve etik sorunu: klasik etnografiden diyalojik etnografiye doğru. *Moment - Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4 (1), 189-206.
- Berktaş, F. (1998). Cumhuriyetin 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak. 75 yılda kadınlar ve erkekler. içinde. (Bölüm 1). A.B. Hacımirzaoğlu (ed.) Tarih Vakfı Yayınları.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Bernard, H.R. (2006). *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches*. Altamira Press.

- Bora, A. (2004). Feminizm: sınırlar ve ihlal imkanı. *Birikim Dergisi*. Sayı 184-185. Ağustos- Eylül 2004. (106-112).
- Brown, E. B. (2006). What has happened here. The politics of difference in women's history and feminist politics. *The feminist history reader*. (300-308) içinde. S. Morgan. (ed.) Routledge.
- Buch & Staller. (2007). The feminist practice of ethnography. *Feminist research practice*. (187-223) içinde. S.N. Hesse-Biber & P.L. Leavy (ed.) Sage Publications.
- Can, B. (2017). Gündelik hayat, iktidar ilişkileri ve etik kodların kesişiminde etnografik araştırma. *Moment - Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4 (1), 155-172.
- Caplan, P., (2003). Introduction: anthropology and ethics. *The ethics of anthropology*. (1-35) içinde. P. Caplan (ed.) Routledge.
- Cerwonka, A & Malkki, L.H. (2007). Improvising theory. Process and temporality in ethnografik fieldwork. The University of Chicago Press.
- Donovan, J. (2007). Feminist teori: Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri. (çev. A. Bora, M.A. Gevrek. F. Sayılan) İletişim Yayınları.
- Edwards, R. ve Mauthner, M., (2005). Ethics and feminist research: theory and practise. *Ethics in qualitative research*. (14-32) içinde. Mauthner, M., Birch, B., Jessop, J. ve Miller, T. (ed.) Sage Publications.
- Erdoğan, E. (2020). Suçluyum, çaresizim, kızgın ve kırgınım: feminist sahanın duyguları, gücü ve etiği. *Türkiye'de feminist yöntem*. (278-306) içinde. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (ed) Metis Yayınları.
- Flick, U, (2009). *An Introduction to qualitative research*. Sage Publications.
- Geertz, C., (1973). *The Interpretation of cultures*. Basic Books.
- Homan, R. (1991). *The Ethics of social research*. Longman.
- Iphofen, R. (2013). *Research ethics in ethnography/anthropology*. Eoropean Commission.
- Jackson, B., (1987). *Fieldwork*. University of Illionis Press.
- Kuçuradi, İ. (1988). *Etik*. Türk Felsefe Kurumu.
- Kümbetoğlu, B., (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayınları.
- Kümbetoğlu, B., (2020). *Niteliksel araştırmalarda analiz*. Bağlam Yayınları.

- Lambek, M., (2010). *Ordinary ethics / anthropology, language and action*. Fordham University Press.
- Lindemann, H. (2019). *An Invitation to feminist ethics*. Oxford University Press.
- Mirza, G.A. (2022). Kuramsal yaklaşımlar bağlamında antropoloji ve etik ilişkisi. *Antropoloji ve Kültürel Bakış Dergisi*. 1. 45-64.
- Neuman, W.L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- Moore, H.L. (1994). *A Passion for difference*. Indiana University Press.
- Narayan, U. (2020). Feminist epistemoloji: batılı olmayan bir feministten perspektifler. Türkiye’de feminist yöntem. (37-51) içinde. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (ed). Metis Yayınları.
- Öztürk, M., (2018). *Sosyal bilimlerde etik sorunlar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schper-Hughes. (2006). *The Primacy of the ethical: propositions for a militant anthropology*. *Anthropology in theory - Issues in epistemology*. (506-513) içinde. Henrietta L. Moore – Todd Sanders (ed.). Blackwell Publishing.
- Sancar, S. (2024). *Siyasetin cinsiyeti – Cinsiyetçiliğe karşı kadın hakları siyaseti*. Metis Yayınları.
- Scott, S. (2010). *Making sense of everyday life*. Polity Press.
- Şerbetçi, D. (2013). *Postkolonyal feminizm bağlamında “küresel kızkardeşlik” kavramının incelenmesi: Hindistan örneği*. Yayımlanmamış Doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli, Ş. (1995). 1980’ler Türkiye’sinde kadınlar. *Kadın bakış açısından kadınlar*. (15-50) içinde. Ş. Tekeli. (ed.). İletişim Yayınları.
- Taylı, Ü. (2001). Ortak eylem ve feminist etik. *Yerli bir feminizme doğru*. (283-300) içinde. İlyasoğlu & Akgökçe (ed.). Sel Yayıncılık.
- Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi. (2002). *Bilimsel araştırmalarda etik ve sorunları*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Wiles, R. (2013). *What are the qualitative research ethichs*. Bloomsbury.